

Király László

Kodály anekdoták III.

Akik rendszeresen olvassák a Pannon Tükröt, már találkozhattak Kodályról szóló anekdotáimmal, két alkalommal is. Kodálynak számos humoros történet fűződik a nevéhez, de ezek száma természetesen véges. Így ezúttal arra vállalkozom, hogy Kodály és kortársainak, tanítványainak néhány humoros történetét osztom meg az olvasóval.

Kodályról köztudott, hogy meglehetősen morózus viselkedésű ember volt. Nem nagyon köszönt senkinek és nem is szívesen fogadott köszönést. (Más kérdés, hogy a barátságatlan külső arany szívet takart, de erről később.) Vele szemben Bartók, bár hallgatag természetű volt, de mindenkinek szívélyesen előre köszönt. Amikor egyszer Kodályt szembesítették ezzel a kettőjük közötti különbséggel, csak annyit mondott: „Hát, persze! Hiszen azt se tudja, hogy kinek köszön...”
(Kelen Dénes, Kelen Hugó zeneszerző fiának közlése)

XXX

Kodály megérdemelné a jeruzsálemi Jad vaSém intézet Világ Jámbora kitüntetését! Ugyanis a Köröndön lévő ház – amelyben lakott – egyik emeletén volt a Hasomér Hacair elnevezésű zsidó ifjúsági egyesület klubszobája. (Magyarra Ifjú Gárdának fordíthatjuk. L'sámár annyit jelent: őrizni, Cair: fiatal. Franciául Jeunes Gardiens-nek mondhatnánk.) 1944 vészterhes napjaiban nyilasokkal teli autó fékezett Kodály lakása előtt. Ezt a fiatalok is észrevették, de esélyük sem volt a menekülésre, belefutottak volna a rohamosztagosokba. Ám a földszinten lakó Kodály résen volt és kitérta ajtaját a fiatalok előtt. Majd amikor a pártszolgálatosok – dolguk végezetlenül – eltávoztak, a Mester népzene órát tartott a fiataloknak, elmagyarázta, melyik daluk milyen eredetű...

Még korábban történt, hogy az Ifjú Gárda túl hangosan énekelt. Kodály mérgesen felrohant hozzájuk és kérte őket, hogy halkabban daloljanak, mert nem tud tőlük dolgozni. Mire a gárdisták közül valaki megszólalt: „Jó kifogás...”

XXX

Az embermentő Kodály – mint a fenti történetből is láthattuk – nem vádolható antiszemizmussal. Erre bizonyíték felesége, született Schlésinger Emma származása és az a tény, hogy az ő biztatására a katolikus Kodály rendszeresen látogatott zsidó közösségeket, tanulmányozta énekeiket. Zeneszerzői munkásságában ennek két nyomát találhatjuk. Állítólag a *Háry János* című daljátékában van egy jelenet, amely a „zsidó családot” ábrázolja. Ám ezt a részt – feltehetően még a 40-es évek antiszemita légkörében – a cenzorok kivették, és azóta sem került vissza...

A másik egy rövid, de szép kórusmű a *Boruch Sém Kövau*d (*Áldott a tiszteletreméltó név*), mely a péntek esti liturgia egy részlete: a Semá Jiszroél (Halljad Izrael) után mondott ima, melyet csak ünnepnapokon énekelnek, máskor prózában mondanak. Az 50-es évek ateista légkörében a művet magyar szöveggel kezdték énekelni *Naphimnusz* címmel (így került bele a 80-as években a Kodály lemez-összkiadásba is), ami azért is blaszfémia, mert az egy Isten hívő zsidó vallási szöveget a Napistenhez szóló imádsággá változtatták...

A következő Kodályi mondást tehát a fentiek fényében kell értelmezni. Még a II. világháború előtt mondta egyszer Kodály, a zsidóságra utalva, ironikus módon: „A makkabeusok nem csak akkor szíszegnek, ha a lábukra lépnek, hanem ha csak közelítenek is felé.”

Sajnos a történelem azt igazolta, hogy a „sziszegés” jogos volt: a sok évezredes üldöztetés csúcspontján 6 millió ember szenvedett vértanúhalált...

XXX

Valaki egyszer azt mondta, nagyon találóan: „Korgó gyomorral nem lehet himnuszt énekelni.”
Kodály hozzátette: „mást se...”

XXX

Kodályt egyszer megkérdezték, helyesnek tartja-e, hogy a fiatalok könnyűzenét hallgatnak. A válasz így hangzott: „Az nem baj, ha időnként elszopogatnak egy savanyúcukrot. Baj akkor van, ha a főétel helyett eszik.”

XXX

Varga Károly (sokak Varga Karcsi bácsija, ma már elmúlt 90 éves) a Magyar Rádióban és a Magyar Televízióban is sok zenei riportot készített. Többek között Kodály Zoltánnal is. Az első adásokat visszanezve, Karcsi bácsi megjegyezte: „Hát Tanár Úr, én most látom csak, hogy milyen csúnya vagyok.”
Mire Kodály: „Mondja Varga, maga sosem szokott tükörbe nézni?”

XXX

Kodály – zárkózott személyiség lévén – csak kevés emberrel tegeződött. Általában mindenkit a vezetéknevén szólított és magázott. (”Mondja Szabó..., Mondja Vass..., Mondja Maros...” stb.) Két ember biztosan volt, akivel tegeződött, ez a két egerszegi származású Dezső: Pais professzor, a nyelvtudós és Keresztury költő, irodalomtörténész.

Pais professzor – Kodályhoz hasonlóan – külön ember volt. Egy alkalommal pl. azt kérdezte növendékétől: „Mondja fiatalember! Szokott maga kocsmába járni?” „Én nem, professzor úr, soha!” – hangzott a válasz. Mire Pais Dezső: „Na, nem is lesz magából semmi!” (A professzor úrról persze tudni kell, hogy ő viszont igencsak kedvelte a „kocsmahivatalokat”. Állítólag lakása és az egyetem környékén is megvoltak a törzshelyei. Ettől függetlenül – vagy ki tudja – 90 éves kora után halt meg.)

XXX

Pais Dezső a II. világháború után, pénzét féltvén, azt földbirtokba fektette. Egy alkalommal kiment megtekinteni birtokát – taxival. A járműből kilépve azonban megtapasztalta és szóvá is tette: „Itt sár van!” Aztán anélkül, hogy szemével hizlalta volna a „jőszágot”, visszahajtatott budapesti otthonába. Viszont nem sokkal később – földbirtokosként – kulákklistára került...

XXX

A Kodálynál 10 évvel fiatalabb Lajtha László zeneszerzőt (1892-1962) Franciaországban jobban ismerték, mint idehaza. Számos művének bemutatója volt Párizsban (pl. az '56 emlékére írt *7. Forradalmi szimfóniájának*), a zeneszerző kiadója a francia Leduc cég volt. Lajtha barátai között tudhatott olyan klasszikus mestereket, mint Ravel, vagy Honegger. Itthon nem sok megbecsülésben volt része. (Polgári származása nem volt jó ajánlólevél.) Az 50-es években „természetesen” nem utazhatott, külföldi barátaival csak levélben tarthatta a kapcsolatot. Francia kitüntetését sem vehette át személyesen, itthon viszont az ÁVO figyeltette: ha esténként kinézett az ablakán, a sarki lámpa fényében mindig ugyanazt a bőrkabátos, kalapos figurát láthatta. Ekkor írta a *Mise a szorongattatások napjaiban* című nagyszerű művét, melynek előadására semmi reménye nem lehetett. Később a Kossuth-díjat nem zeneszerzői, hanem népzenekeutatói munkásságára kapta.

Hollós Lajos, a Magyar Rádió – ma már nem létező – tömegzenei rovatának volt a vezetője. Ám előzőleg a Művelődési Minisztériumban dolgozott. Ilyen minőségében kísérté be egy nap Lajtha Lászlót Révai József miniszterhez, Rákosi „kultúr pápájához”: „Bemutatom Lajtha tanár urat.” Mire Révai: „Foglaljon helyet, Lajtha elvtárs.” Erre Lajtha: „Én magának nem vagyok elvtárs!” Hollós Lajos elsápadt, remegni kezdett, mert azt gondolta, hogy a sztálinista rendszerekben szokásos drama-

turgia szerint Révai megnyom egy gombot, kinyílik a fal, belép két ávós, megragadják a zeneszerzőt, majd senkinek nem lesz joga megkérdezni, hova tűnt Lajtha László...

De nem ez történt! Lajtha előadta kérését: kellene kb. 15 ezer Ft. népzene kutatásra. (Fiatalabbak kedvéért: ekkoriban egy munkás havi fizetése 80-100-150 Ft között mozgott.) Révai csak ennyit mondott: „Megkapja!” Ennyit a Rákosi rendszer kiszámíthatatlan, irracionális légköréről.

Valószínűleg a fenti történet előzménye az volt, hogy Lajtha László díjat nyert Olaszországban egyik szimfóniájával. Ám a Szabad Európa Rádió bemondta: Lajtha olyan szegénységben él Magyarországon, hogy kénytelen a családi ezüstjeit, szőnyegeit eladogatni, hogy meg tudjon élni. Ez igen kínos volt a diktatúrának, ezért aztán Révai magához hívatta Lajthát, mondván: „Miben tudnának együttműködni?”

XXX

Weiner Leó (1885-1960) szintén Kodály egyik jeles kortársa volt. A századelő legjelentősebb magyar zeneszerzői közé tartozott: briliáns, virtuóz, utóromantikus stílusa miatt a „magyar Mendelssohn-nak” titulálták. A konzervatív ízlésű budapesti közönség körében a maga idején sokkal népszerűbb volt, mint Bartók, vagy Kodály. Sok más – azóta divatból kiment – szerzőhöz képest azonban Weiner zenéje ma is frissen hat. *Csongor és Tünde* szvitjét – bár keletkezése idején már egy megkésett stílusú zenemű volt – muzikális értékei ma is életben tartják. Nem beszélve a híres *Rókatáncos I.* divertimentóról, amely ma is – méltán – garantált siker bárhol a nagyvilágban. Weiner évtizedekig a Zeneakadémia kamarazene tanára volt, olyan világhírességek kerültek ki a keze alól, mint pl. Starker János, Pauk György, Frankl Péter, vagy a Bartók Vonósnégyes tagjai.

Magánemberként Leó bácsi bogaras, zsugori agglégény volt: 1960-ban bekövetkezett halálakor komoly vagyon maradt hátra utána, de miután gyermeke nem volt, nem tudható, ki örökölte az összekuporgatott értékeket...

Leó bácsi természetesen nem főzött magának, hanem vendéglőben ebédelt. Miután kissé hipochonder is lehetett, az étteremben minden alkalommal szalvétájával megtisztogatta az evőeszközöket. Egyszer vendégségbe hívták egy nagypolgári családhoz, többedmagával. A vacsoraszatlnál reflexszerűen elkezdte tisztogatni a kanalat-kést-villát. A pincér észrevette, odasietett és kikapta Leó bácsi kezéből az evőeszközt, majd újat hozott. Leó bácsi persze azt is elkezdte tisztogatni. A jelenet megismétlődött. Amikor a pincér meghozta a harmadik készletet, a zeneszerző felháborodott: „Mit képzelnek?! Itt ma este az összes eszcájgot én fogom megpucolni?”

XXX

Szintén a vendégséghez kapcsolódik az a történet, hogy amikor Leó bácsi az asztalnál véletlenül leejtett egy darab pástétomot, nem hajolt le és vette fel a finom étket – nehogy leleplezze magát –, hanem cipője talpával lassan, komótosan beledörzsölte azt a szőnyegbe. A takarítónők nem kis örömére...

XXX

Egy alkalommal Leó bácsit meghívta egy módos budapesti nagypolgári család vendégségbe, mondván, hogy a 12 éves gyermek zenei képességeket mutat: komponál és saját szerzeményeit maga zongorázza. A zeneszerző eleget tett a meghívásnak. Az ominózus délutánon a feketekávé után megjelent az ifjú. Illendően bemutatkozott, majd a zongorához ülve eljátszotta szerzeményeit. Az utolsó hangok után persze mindenki várakozóan nézett a nagytekintélyű zeneakadémiai professzorra: várták a véleményét. Ám Weiner nem szólalt meg. Elrévedve nézte az ifjút, majd nagy sokára imigyen nyilatkozott: „Hogy ennek a gyereknek milyen csúcsos feje van!”

Miután a fenti történetben szereplő fiatalember – idős zeneszerzőként – 1989-ben elhunyt, talán nem sért személyiségi jogokat, ha közlésem: Székely Endréről van szó. Együttal szeretnék igazságot is szolgáltatni neki. Ugyanis őt a szakma gyenge zeneszerzőnek tartotta. A magam részéről nem osztom ezt a vélekedést maradéktalanul. Számos kompozíciója van, amely figyelmet érdemel: pl. a *Fantasma* című zenekari műve, melyet a holdra szállás eseménye inspirált, a *Hullámok* című

zenekari alkotás, melyet Virginia Woolf írásai ihlettek, egy hegedű-zenekari műve, valamint utolsó nagyszabású alkotása, az Eichmann-pert feldolgozó *Ítélet Jeruzsálemben* (1986) című oratóriuma. Az is érdemére szolgál, hogy 1958-59-ben írt *II. vonósnégyesét* Nagy Imre emlékének szentelte. Ám ezt évtizedekig titkolnia kellett. A 80-as évek közepén egy élő rádióadásban tette közzé a hírt, tehát a rendszerváltás a zenében tulajdonképpen ekkor kezdődött meg...

Annyi személyes emléket hadd tegyek hozzá: többször voltam Székely Endre társaságában, anélkül, hogy tudta volna, hogy én ki vagyok. Egyik legemlékezetesebb „testközeli” élményem 1971-ben volt, amikor a Zeneakadémia kistermében egy kortárszenei koncerten véletlenül egymás mellé kerültünk. Feleségével ült ott, aki nem volt más, mint Csáth Géza író (született Brenner József) – Kosztolányi Dezső unokatestvérének – lánya....

XXX

A 30-as évek végén Bartók *Divertimentó*jának magyarországi bemutatójára készült egy vonószene-
kar, Sándor Frigyes – a későbbi Liszt Ferenc Kamarazenekar alapító karnagya – vezényletével. Wei-
ner részt vett az egyik próbán, melynek végén másnapig kölcsönkérte a partitúrát a karmestertől. A
következő próbán e szavak kíséretében adta vissza a kottát: „Hát kérem, itt azért nagy bajok vannak.”
Leó bácsi nem ismerte fel a 20. század egyik legnagyobb remekművének értékeit. Ettől ő még jó
zeneszerző, de a színvonalas kismester nem minden esetben veszi észre a zsenit...

XXX

Végül: Weiner Leót megkérdezték egy alkalommal, hogyan összegezné pályája eredményét. Ő erre
csak ennyit mondott: „Mellőzés”. Pedig hát Weiner műveinek esztétikai értéke valóban nagyon
magas. Ismertsége, darabjainak játszottága okán sem csekély. Igaz, CD-felvételei révén a nagyvilág
csak az utóbbi évtizedekben ismerhette meg munkásságát, de ez ismét csak arra bizonyíték, hogy
az értéken nem fog az idő.

XXX

Bárdos Lajos (1899-1986) Kodály egyik legjelentősebb tanítványa volt. A magyar kórusmozgalom
atyja nemcsak zeneszerzőként, de az Éneklő Ifjúság-mozgalom egyik alapítójaként is a kodályi
gondolat megvalósítója. Nem rejthetem véka alá, hogy Bárdos Lajossal személyes kapcsolatban is
voltam, mivel édesapám tanára volt a Zeneművészeti Főiskola egyházzenei tanszakán. 1964-ben
találkoztam vele először Nagykanizsán, szerzői estjén, melyet akkor adott autogramja is bizonyít.
Bárdosnak rendkívül jó humorérzéke volt. Pl. lelkesen gyűjtötte a sajtóhibákat. Egy alkalommal
édesapám is küldött neki egy ilyet, ahol Bárdos nevét „Jajosnak” írták. Ő persze azonnal humorosan
reagált: „Szóval Jajos?” Majd elkezdte „ragozni” a témát: „Bajos, Csajos, Zajos”, stb.

XXX

Bárdos Lajos elő akarta adni Bach *h-moll miséjét*. Ám akkoriban minden műsort engedélyeztetni
kellett az ÁVO-n. Bárdos gondolta, hogy nincs sok esélye az engedély megszerzésére, ezért „készült”:
magához vette a Pravda előző heti számát, melyben hírül adták, hogy Moszkvában előadásra került
a mű. A magas rangú ávós tiszt persze mereven elzárkózott az engedély megadásától. Erre Bárdos
előhúzta zsebéből a Pravdát és a tiszt orra alá dugta a következő szavak kíséretében: „Én a szovjet
kultúrpolitikával értek egyet. Ön nem?” Mire az ávós elsápadt és pillanatok alatt Bárdos kezében
volt az engedély... (Fiatalabbak kedvéért: aki hangoztatni merete, hogy ő nem ért egyet valamivel,
ami a Szovjetunióból jön, aznap éjjel már nem a saját ágyában aludt...)

XXX

Bárdos Lajos idős kora ellenére is rendkívül fiatalos szellemiségű volt. Amikor a 70-es években a
Zeneművész Szövetségben megtámadták Jeney Zoltán *Alef* című zenekari darabját, melyben mind

a 12 hang egyszerre szólt, Bárdos volt az, aki megvédte Jeneyt. Lisztre hivatkozott, aki már a 19. században megjósolta, hogy a jövő zenéjében meg fog szólalni mind a 12 hang (más kérdés, hogy ez a jelenség valóban bekövetkezett, Ligeti *Atmosphères*, Penderecki *Hirosima*, Kagel *Heterofónia* és más egyéb művekben ezt megtapasztalhattuk, de 2016-ból visszanezve, úgy tűnik, mégsem ebbe az irányba megy a zene története).

XXX

Bárdos tréfacsináló attitűdjéhez egy történet. Amikor Harmath Arthur, a Zeneakadémia egyházzenei tanszékének vezetője 70 éves lett, tanítványai ünnepi kiadvánnyal kedveskedtek neki. Am Bárdos elkészítettett egy fotómontázst (egy példányban), ahol a nagytekintélyű professzor fürdőnadrágban ül a strandon, körülötte pedig növendékei felöltözve állnak. A kép aláírása: „Harmath Arthur tanítványai körében.” A döbbsent tanár urat persze rögtön megvigasztalták a valódi példánnyal... (Maros Rudolf zeneszerző, Harmath Arthur vejének közlése ’70-es évek)

XXX

Az 50-es években Bárdos Lajost „klerikális reakciósként” tartották számon, mivel ő alapította a Cecília Egyesületet (Cecília a zene védőszentje), karnagya volt a Bazilikának, a Mátyás templomnak stb. Miután a Zeneakadémián megszüntették az egyházzenei tanszakot, Bárdosnak az a szerep jutott, hogy fúvósokat taníthatott összhangzattanra... Ettől függetlenül óráin a terem tömve volt, mivel más tanszakok növendékei is nála akartak tanulni. Volt mit... (Pl. Ligeti György, a világhírű magyar zeneszerző is Bárdost említi legfontosabb tanáráként.) Az 50-es évekre jellemző módon Bárdos Lajos egy WC-ből átalakított teremben taníthatott csak a Zeneakadémián. Persze, nem kellett őt féltetni: Amikor csak tehette, kigúnyolta a párthatározatok, brosúrák nyelvtanilag primitív szövegét. Abban a korban ez nem volt életbiztosítás... Leghősiesebb cselekedete azonban az volt, amikor valaki írt egy nótát Sztálin 70. születésnapjára *Szárnyal a dal* címmel, Bárdos tanár úr saját költségén nyomtatott egy példányt, melyen az első szóról lehangyta az ékezetet...

XXX

Marosán György, a péklegényből lett ifjú kommunista 1945 után azzal vált hírhedtté, hogy kijelentette: „Ahhoz, hogy új világot építsünk, minden régít le kell rombolnunk!” Mire Bárdos megkérdezte: „A pékműhelyeket is?...”

XXX

1960 januárjában Kodály nem tudott részt venni Szervánszky Endre (1911-1977) *Hat zenekari darab* című – korszakos jelentőségű – művének bemutatóján. Ezért aztán később bement a Rádióba, hogy felvételről ismerkedjék meg a darabbal. (A Rádió akkori vezetősége ugyanis a Szervánszky-bemutatót letiltotta, csak a hangverseny többi részét engedte sugározni.) Amikor Kroó György zenetörténész, az ún. „népművelési rovat” vezetője feltette a tekercest a magnetofonra, először természetesen a zenekar hangolása szólt meg. Kodály ekkor megkérdezte: „Ez már a darab?” A fenti történethez tudni kell, hogy Kodály esküdt ellensége volt a Schönberg-Webern-Berg nevével fémjelzett „második bécsi iskola” esztétikájának, az ún. dodekafóniának. Az ő számára a folklór alapú tonális zeneszerzés volt az egyetlen járható út. Tehát az olyan komponálási mód, melynek eredményeképpen a hangok az átlagember zenehallgató számára is füllel hallhatóan összetartoznak. A dodekafon zene a hallgatóban talajtalan, lebegő érzést kelt, mintha a súlytalanság állapotában lennének. Nincsenek szilárd pontok, kapaszkodók a fül számára, ezért aztán Kodály minden alkalmat megragadott, hogy ironikus megjegyzéseket tegyen az ilyenfajta zenére. (Szervánszky darabjának esztétikája Webern gondolkodásmódjához kapcsolódik. Jelentősége abban van, hogy ez a mű vetett véget Magyarországon a zenében „a szocialista-realista gúgyögésnek” – ahogy Sári József fogalmazott a Szervánszky emléktábla avatásán.) Kodály egyébként nyitott volt és érdeklődő: amikor a 60-as évek első felében hírt vett, hogy

elektronikus zenei felvételek érkeztek a Rádióba (az olasz Luciano Berio művei), elsőként ment be, hogy azokat meghallgassa. Eljárt az akkori fiatal zeneszerzők (Jeney Zoltán, Sály László, Sári József, Vidovszky László) hangversenyeire is – amelyek egyébként ez idő tájt megtöltötték közönséggel a Zeneakadémia nagytermét – és egy alkalommal odaszólt az ifjaknak: „Na, hogy vannak a dodekafonisták? Megy a komponálás?”

XXX

Még egy a dodekafóniához kapcsolódó történet. A Kodály-tanítvány Járdányi Pál (1920-1966) a nagy különbség ellenére bizalmas, baráti viszonyban volt Sári József kollégájával. A 60-as években elmondta neki, hogy éppen ír egy tanulmányt arról, hogy szerinte az új zene számára nem a dodekafónia lesz a jövő útja. De ezt az írását most még nem akarja publikálni, mert a kommunista pártnak is ugyanez a véleménye és ő nem akar nekik igazat adni...